

TÀRRACO

- Història
 - Estructura urbana
- La ciutat
 - Muralles
 - Fòrum municipal
 - Teatre
 - Fòrum provincial
 - Circ
 - Amfiteatre
 - Aqüeductes i termes

Història

Els romans van arribar al que ara és Tarragona a l'inici de la segona guerra púnica (218 aC), quan Gneu Corneli Escipió, per afermar la nova dominació romana des d'Empúries fins al riu Ebre, va atacar un campament cartaginès situat a la vora d'un poblat ibèric anomenat Kese, a la part baixa de l'actual Tarragona, prop de mar. Poc després Tàrraco va esdevenir la principal base d'hivernada dels exèrcits romans d'Hispania, comandats pels germans Escipió, i, morts aquests, per Publi Corneli Escipió el jove. Per això Plini va qualificar la ciutat de *Scipionum opus*, obra dels Escipions (*Història natural* III, 4, 21). El campament militar es va situar dalt del turó que dominaria la futura àrea de la ciutat i s'envoltaria d'una sòlida muralla.

Acabada la segona guerra púnica, Tàrraco va seguir sent una base militar fonamental en la consolidació i l'extensió del poder romà sobre la península Ibèrica, gràcies a la seva posició estratègica de port pròxim a l'Ebre i a les illes Balears, ben comunicat amb Itàlia i amb la meseta castellana. La presència militar i les comunicacions també la van convertir en un lloc atractiu per als comerciants itàlics, alhora que esdevenia el centre d'un territori colonitzat per mitjà de *uillae* i conreat intensivament (vinya, olivera i horta).

Durant els primers dos segles d'existència la ciutat degué tenir l'estatus de federada, i no va ser fins a la segona meitat del segle I aC que va adquirir la categoria de colònia amb el nom oficial de *Colonia Iulia Vrbs Triumphalis Tarraco*, tot i que resta dubtós si el nou estatus va ser en temps de Juli Cèsar o d'August, que va establir-s'hi durant els dos anys de les guerres càntabres. Així mateix es va convertir en capital de l'extensa província de la Hispania Citerior Tarraconense, a més de tenir seu propi *conuentus* o districte judicial.

El reconeixement de la seva capitalitat, que fins llavors degué ser exercida només *de facto*, va implicar l'interès de Roma per monumentalitzar Tàrraco a fi d'augmentar-ne el prestigi i fer-ne un centre difusor de la propaganda

imperial. El primer projecte, executat en època d'August, va comprendre la reforma del fòrum de la ciutat i el teatre, tots dos a la part baixa, propera al port. El segon programa va ser força més ambiciós, amb la construcció durant el període de la dinastia flàvia d'un immens complex a la part alta de la Tàrraco format pel circ i per un nou fòrum destinat a les necessitats de la província. Poc després el procés es va culminar amb l'edificació de l'amfiteatre a principis del segle II dC.

Estructura de la ciutat

El difícil relleu del seu emplaçament i, potser, el seu creixement paulatí van impedir en gran mesura que la ciutat seguís l'estructura típica de les fundacions romanes. Tàrraco, construïda en el vessant d'un turó que descendia fins al mar, s'esglaonava en una sèrie de grans terrasses. El circ n'ocupava tot una i migpartia la ciutat: en les dues superiors es va edificar el fòrum provincial (en una el temple i en l'altra la plaça de representació), mentre que els nivells inferiors, que baixaven fins al port, eren les àrees residencials, amb el fòrum de la colònia situat en l'extrem sud-oest de la ciutat, en comptes d'ocupar un espai més central com era costum. Les exigües restes d'un carrer (*decumanus*) pertanyent a l'àrea residencial immediata a la basílica fan pensar que el traçat viari era ortogonal. Si prenem com a model aquesta quasi única mostra hem de suposar que els carrers feien un fort pendent, estaven empedrats i disposaven de clavegueres. Els edificis que s'hi observen són modestos: una casa amb un petit peristil i algunes *tabernae* (establiments comercials), una d'elles amb habitatge a la rebotiga. El port, el teatre i l'amfiteatre quedaven fora muralla. Tres aqüeductes proveïen d'aigua la ciutat.

Des del segle I aC al II dC Tàrraco coneix una gran prosperitat econòmica paral·lela al favor imperial, però a finals del mateix segle II dC part de les elits de la ciutat van sofrir la repressió de l'emperador Septimi Sever per haver donat suport al seu rival Albí. A partir d'aleshores s'inicia la decadència de la ciutat, malgrat que tindrà períodes de revifada. El 260 Tàrraco va ser devastada pels francs. Amb la reforma administrativa de Diocleciana la província Tarraconense va quedar molt reduïda i, ja sota els reis visigots, al segle V, perd la capitalitat a favor de Bàrcino i Toledo. Tanmateix la continuïtat de la seu del bisbe metropolità li va assegurar un paper encara important.

Des del segle III dC el nucli urbà va patir una forta transformació: l'àrea residencial, a la part baixa de la ciutat, va anar-se despoblant progressivament, mentre que els grans espais del fòrum i del circ de la zona alta van perdre les seves funcions públiques per omplir-se d'habitatges, que aprofitaven les estructures dels antics monuments esdevinguts obsolets. Alhora van sorgir nous edificis menys magnífics de representació política o religiosa (basíliques cristianes, l'església catedralícia...). D'aquesta manera la ciutat tardoromana, replegada entre les muralles de la part superior i el circ (igual que la medieval), quedarà molt reduïda respecte als períodes anteriors. Tarragona no tornarà a tenir l'extensió que tenia en la primera etapa de l'Imperi fins al segle XX.

La ciutat

Muralles

La construcció més antiga de la Tarragona romana són les muralles, atès que es remunten a la fundació del campament militar inicial o al període immediatament posterior. En realitat la muralla romana va ser construïda en dues fases clarament visibles en la diferent tècnica constructiva:

- La primera fase va ser aixecada entre el 217 i el 197 aC, i correspon a la base militar que va bastir-se en la segona guerra púnica. Es tractava d'una muralla baixa construïda amb un parament megalític (grans blocs irregulars de pedra) que arribava als sis metres d'alçada, reforçada amb torres elevades amb carreus, de les quals es conserven tres (torres de l'Arquebisbe, de Cabiscol i de Minerva).
- La segona fase va consistir en una reforma i ampliació del primer recinte murari efectuada entre el 150 i el 125 aC. La nova muralla, sense torres i feta de carreus sobre un estret sòcol megalític, arribava als dotze metres d'alçada. En dos trams es va conservar l'antiga muralla com a base del parament de carreus.

El recinte conserva només una porta (porta de Socors) i restes de dues més. També s'hi poden veure set poternes (petites obertures per a sortides d'atac).

Fòrum municipal

A l'extrem sud-oest de Tàrraco s'alçava el fòrum, el centre administratiu i religiós de la ciutat i del seu districte judicial (*conuentus*). Mentre que la gran plaça porticada pràcticament ha desaparegut, es conserva, en canvi, bona part de la basílica, construïda al nord-est del complex en època d'August, quan tot el fòrum va ser reformat. Es tractava d'un edifici cobert, de tres naus, amb una columnata entorn de tot el seu perímetre que permetia elevar la nau central i il·luminar l'espai interior (14 x 4 columnes corínties).

Al llarg del costat nord hi havia dotze petits locals d'ús indeterminat (en queden els fonaments de nou) i al centre s'obria un absis rectangular, que s'ha identificat com l'*aedes Augusti*, separada de la nau lateral per dues columnes, que era el tribunal de justícia presidit per l'estàtua de l'emperador.

Pel que fa a la resta d'edificis que solien trobar-se en el fòrum només s'han pogut identificar, gràcies a una intervenció arqueològica del 2004, les restes d'un temple dedicat a la Tríade Capitolina (Júpiter, Juno i Minerva) del segle II aC.

Teatre de Tàrraco

La construcció del teatre va ser contemporània a la del fòrum de la ciutat, en temps d'August, i per al seu emplaçament es va triar un indret proper a aquest, tot i que fora muralla, i amb un fort pendent natural. Així es va poder aprofitar el desnivell perquè la *cavea* (graderia) recolzés en part a la roca, tot i que en part també se

sostenia sobre criptopòrtics anulars d'argamassa. Actualment es conserven solament les cinc grades inferiors, amb dos breus trams d'escala, a més de l'*orchestra* i algunes restes de *proscenium* (escenari) i del fonament del *frons scaenae*. Igualment és possible observar encara els forats per als pals que aguantaven el teló, que es pujava per tapar l'escenari. També resten algunes estàtues i elements arquitectònics de la decoració del *frons scaenae* al Museu Nacional Arqueològic. Al costat del teatre s'alçava un nimfeu amb un gran estany que presidia un jardí annex a l'edifici.

El fòrum provincial

A més del fòrum municipal per als afers de la ciutat, a Tàrraco hi havia un altre fòrum, exclusivament dedicat als assumptes de la província i edificat en temps de Vespasià, després del 70 dC. El fòrum provincial constitueix un complex desmesurat en relació als conjunts arquitectònics romans paral·lels, fins i tot si el comparem amb els fòrums imperials de la mateixa Roma. Si va ser possible utilitzar un espai tan immens d'una ciutat plenament desenvolupada probablement va ser perquè es va recórrer als terrenys que abans havien estat ocupats per la gran base militar instal·lada a la part alta del turó des dels inicis de la presència romana a Tàrraco.

Malgrat que quedava dins les muralles de Tàrraco, el recinte no depenia de la colònia, sinó que estava sota l'autoritat del consell de representants de tota la província de la Hispània Citerior Tarraconense, que s'hi reunia anualment per elegir el *flamen* del culte imperial. Religió i política es reunien en el fòrum com els dos vessants del poder imperial.

El conjunt s'articula en les dues terrasses superiors, tot i que el mateix programa constructiu ja devia contemplar la continuïtat amb una tercera, la del circ, bastit poc després però amb íntima connexió amb el fòrum provincial, ja que allotja diversos accessos per arribar al fòrum.

En la terrassa més alta el temple, probablement consagrat a August, presidia el complex envoltat d'un ampli recinte porticat, del qual s'ha trobat trams del mur i elements decoratius. Ara bé, del temple en si, situat en el lloc que avui ocupa la catedral, no s'ha localitzat cap resta *in situ* sinó tan sols alguns fragments de la decoració.¹

¹ Tàrraco ser capdavantera en el culte imperial a Occident: va dedicar un altar a August, sobre el qual va créixer miraculosament una palmera. Després de la seva mort es va aixecar un temple, probablement el del fòrum provincial, dedicat al mateix emperador, ja divinitzat.

Un sesterci encunyat a Tàrraco en honor d'August amb la representació del seu temple (Museu Nacional Arqueològic de Tarragona)

A diferència del temple, la immensa plaça de representació, que ocupava la terrassa mitjana, sí que s'ha conservat en bona part. En efecte, com passa amb el circ, se'n poden rastrejar molts trams de les galeries o murs en edificis dels casc antic. A més les seves estructures han condicionat el traçat medieval dels carrers que queden per sota de la catedral. Als angles del costat nord-est s'alçaven dues torres que facilitaven el pas entre els diferents nivells de la plaça i el circ per mitjà de galeries i escales internes i que han arribat fins avui integrades en l'Antiga Audiència i en el Castell del Rei o Pretori. Així mateix dues escalinates unien, l'una, el circ i la plaça i, l'altra, la plaça i el recinte del temple. A partir del segle V les estructures del fòrum provincial van començar a aprofitar-se per construir altres edificis.

Circ

El fòrum provincial es complementava amb el circ, construït durant el regnat de Domicià (finals del segle I dC) i destinat a les curses de carros. L'edifici, encabit entre la muralla sud-est i la nord-oest, separava i alhora comunicava, a través d'escales i de les voltes laterals, l'àrea residencial de la ciutat amb el fòrum provincial. Aquest estret encaix va provocar que fos de menor longitud que altres circs romans.

La tècnica constructiva era diversa:

- Argamassa encofrada (*opus caementicium*) per a les cimentacions i les voltes, que sostenien les grades i permetien l'accés i la circulació
- Grans carreus (*opus quadratum*) per al podium i la façana
- Les parets de suport es recobrien amb petits carreus o pedres irregulars.

L'estructura de circ va ser reaprofitada ja des del segle V dC per a noves construccions, de manera que ha quedat engolida per la ciutat, però sense desaparèixer, ja que molts carrers i cases de l'àrea que ocupava deuen la seva forma actual a les restes del circ sobre les quals es van edificar. Així els monuments antics van condicionar l'estructura dels carrers i cases de la ciutat medieval i posterior. Però justament això ha permès que es conservessin molts dels murs i de les voltes del circ, integrats en els edificis que han perdurat fins avui. I cal dir que l'estat de conservació és excepcional per un edifici d'aquestes característiques, tot i que en bona part continua recobert per les construccions posteriors. En els darrers anys s'han anat treient a la llum bastants espais del circ, en especial nombroses voltes, la capçalera i trossos de la graderia nord-est, a més dels arcs de la façana sud. La part menys coneguda segueix sent l'extrem nord-oest, on hi havia els *carceres* o cotxeres, però el març del 2006 es van localitzar restes d'aquestes estructures sota l'ajuntament.

Amfiteatre

L'últim gran edifici per a espectacles, després del teatre i del circ, construït a Tàrraco va ser l'amfiteatre, aixecat a principis del segle II dC i reformat el 218 sota l'emperador Elagàbal. Destinat als espectacles violents (lluites de gladiadors, *uenationes* o caceres de feres i execucions), va ser ubicat fora muralla, a la vora de la platja, tot aprofitant un pendent del terreny per recolzar-hi la graderia.

Així la graderia o *cauea* està en el costat oest retallada a la roca, mentre que la resta va ser aixecada per mitjà de caixes massisses i de morter de calç i voltes encofrades. D'aquestes estructures de morter solament s'han conservat la petita part central del cantó mar, a l'entorn de l'arc d'accés a la tribuna de les autoritats (*puluinar*). Llevat d'aquests dos sectors oposats, la resta de grades que es veuen en l'actualitat són producte d'una reconstrucció dels anys 70. La *cauea*, amb una capacitat per a uns 14.000 persones, estava dividida en tres sectors horitzontals en els quals es distribuïen els espectadors segons el seu estatus social, en ordre ascendent des de les tres fileres inferiors ocupades per l'estament privilegiat.

L'arena té la forma d'una el·lipse de 61,50 x 38,50 m. Dues *fossae* la creuen en angle recte. Tot i que avui són visibles, en l'antiguitat quedaven cobertes per un empostissat. Durants les excavacions s'hi van trobar restes de muntacàrregues, accionats per uns contrapesos de pedra, que pujaven homes i feres a la pista.

Actualment l'arena està parcialment coberta per les ruïnes de dos edificis posteriors, de caràcter religiós. El primer va ser una basílica cristiana construïda al segle VI en commemoració del martiri del bisbe Fructuós i els seus dos diaques, Auguri i Eulogi, que havien estat cremats vius a la mateixa arena el 21 de gener del 259. Sobre les restes de la mateixa basílica es va aixecar l'església romànica de Santa Maria del Miracle, al segle XII.

Aqüeductes i termes

El subministrament d'aigua durant el període republicà va dependre del curs irregular del riu Francolí, i, sobretot, de les aigües del subsòl, acumulades de manera natural en un impressionant conjunt càrstic de cavitats i llacs subterranis, situats sota l'espai entre la basílica i el teatre. Per això en la zona on es va estendre la ciutat baixa de Tàrraco era possible obtenir aigua a través de la perforació de pous i de brolladors naturals, que ja van ser aprofitats pel poblat ibèric precedent i dels quals els romans se'n servien, com demostra la monumental font dels Lleons (C. Pere Martell). Així mateix s'ha trobat recentment una llarga galeria subterrània (*cuniculus*) d'època romana, excavada, segons la hipòtesi dels arqueòlegs, amb la finalitat de recollir aigua d'origen càrstic per dur-la fins al port militar. Sembla, doncs, que el primer aqüeducte de Tàrraco va ser sota terra i que constituïria un extens sistema subterrani de conducció d'aigua.

Però en època imperial l'aigua provinent del riu i de pous, fonts i cisternes va esdevenir insuficient per a les necessitats creixents de la ciutat, de manera que al segle I dC es van construir tres aqüeductes per assegurar la provisió de l'aigua necessària des dels rius propers. Dos captaven l'aigua del Francolí i un del Gaià. El més llarg era el que avui encara presenta un tram d'uns 200 m elevat fins a 26 m per mitjà de dues fileres d'arcs per salvar una barrancada. És el famós Pont de Diable o aqüeducte de les Ferreres. La resta de la conducció es mantenia a nivell de terra, primer paral·lela a la llera del riu i després resseguint les corbes de nivell.

Les intervencions arqueològiques dels darrers anys a la part baixa de Tarragona han tret a la llum diverses estructures de banys, tant privats com públics. Destaquen les termes públiques localitzades al carrer d'Apodaca (segle I dC) i, sobretot, les grans termes del carrer de Sant Miquel, de model imperial (segle III dC).

Estructura urbana

Dalt, restes d'un *decumanus*, amb *tabernae* a l'esquerra, en l'àrea residencial immediata a la basílica del fòrum municipal

Dreta, restes de la claveguera (*cloaca*) que hi passava subterrània

Muralles

La torre de l'Arquebisbe (amb la part superior afegida durant l'Edat Mitjana)

La Tarragona medieval va aprofitar i refer les muralles romanes, que fins al segle XIX van defensar la ciutat.

Durant la guerra de Successió (1702-1714) va ser envoltada per un cinturó de grans baluards per a l'artilleria, per sobre del qual transcorre l'actual Passeig Arqueològic.

La torre de Minerva rep el nom per la presència d'un relleu d'aquesta deessa i d'una inscripció llatina, de les més antigues de la península, que diu: *M. Vibio Menrua* (De Marc Vibi a Minerva). S'hi pot observar també la doble tècnica constructiva original per a les torres: base megalítica i cub de carreus.

Un tram de la muralla que conserva el parament megalític o ciclopi de la primera fase, al costat d'un altre tram de carreus amb sòcol megalític corresponent a la segona fase.

Una poterna (dalt) i la Porta dels Socors, readaptada als diferents usos que se li han donat al llarg dels segles

Fòrum municipal

Cantó nord de la basílica, amb els locals i la columnata

L'aedes Augusti

Teatre

Orchestra

La trista història del teatre de Tàrraco

La història recent del el teatre romà de Tarragona és de les més lamentables que ha tingut un monument antic a Catalunya, tant per la miopia dels interessos particulars com per la desídia de les autoritats.

La graderia es conservava magníficament fa uns cent anys, però les obres fetes per dues empreses d'olis, primer el 1919 i després el 1951, en van destruir la major part. Encara sort que, en la primera ocasió, l'Institut d'Estudis Catalans va intervenir-hi per salvar almenys un gran nombre d'elements decoratius i arquitectònics, avui conservats al Museu Nacional Arqueològic de Tarragona .

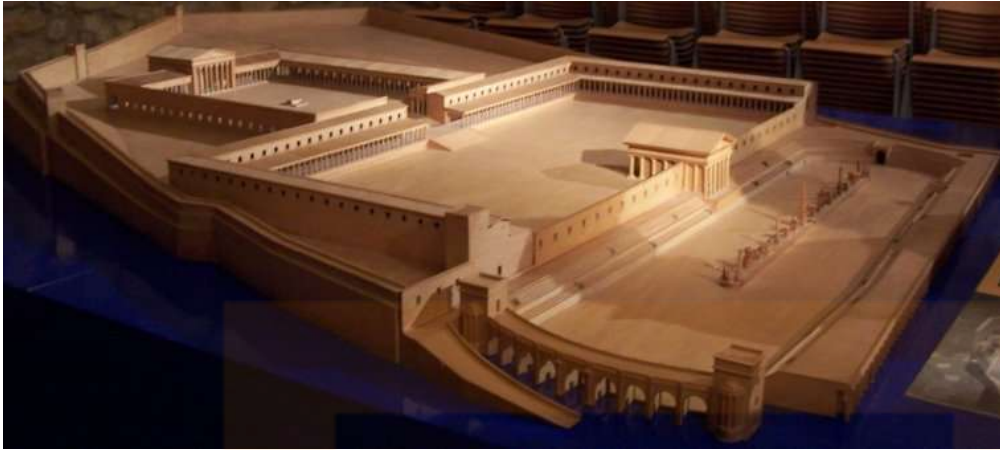
El 1977 una campanya ciutadana va aconseguir aturar el projecte per aixecar-hi un bloc d'habitatges. Però el litigi per la propietat dels terrenys ha durat fins fa ben poc, i l'ha condemnat a ser un abocador d'escombraries i un cau de rates durant tot aquest temps.

Actualment existeix el compromís del Departament de Cultura per reformar i fer visitable aquest teatre romà.

Lamentable estat actual del teatre romà de Tarragona

Fòrum provincial

Maqueta de la reconstrucció de la part superior de Tàrraco, amb les tres grans terrasses: a la superior el temple i el seu recinte, a la central la gran plaça de representació, i a la inferior el circ (Museu d'Història de Tarragona)

A dalt, dos edificis notables de la Tarragona medieval i moderna: la Volta del Pallol (esquerra) i el Castell del Rei (dreta). Tots dos reposen en estructures pertanyents a la plaça de representació del fòrum provincial.

Entre altres usos, la Volta del Pallol, primitivament part d'una galeria rere el porticat de la plaça, va ser dipòsit municipal del gra (segle XVI).

El Castell del Rei, més conegut com a Pretori, ha servit al llarg dels segles com a residència reial de la corona d'Aragó, presó i quarter, però en origen tan sols era una de les torres (més baixa que ara) que tancaven la plaça de representació.

A l'esquerra, mur exterior del fòrum provincial, a la Plaça del Fòrum.

Circ

Maqueta de la reconstrucció del circ (Museu d'Història de Tarragona)

Mides del circ

Longitud total:	325 m
Amplada total:	100-115 m
Longitud de l'arena:	297 m
Amplada de l'arena:	67-77 m

Capçalera del circ

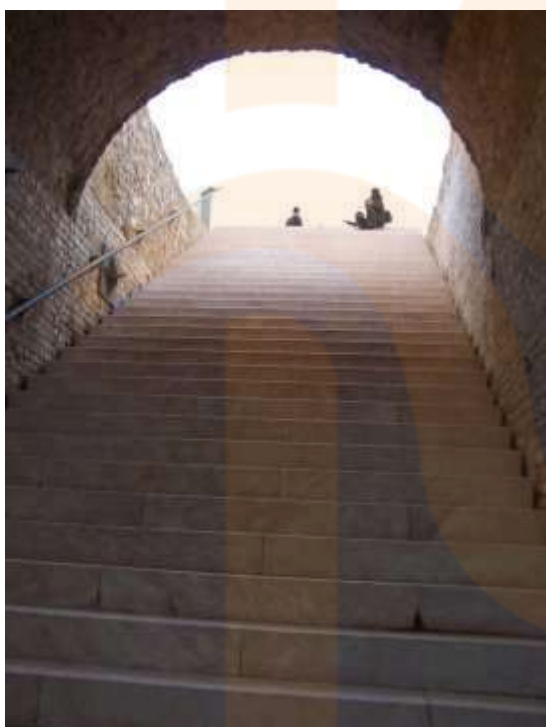

Cauea de la capçalera del circ

Dalt, grades de la *cauea*

Dreta, façana sud

Dalt, volta superior del circ sota la *cauea*

Esquerra, *uomitorium*

Amfiteatre

Vista general

Vista aèria

Dalt, fresc de Nèmesi, deessa de la venjança, situat en un extrem de la *fossa transversal*, on hi hauria una capelleta dedicada a aquesta divinitat protectora dels gladiadors, que s'hi encomanaven abans d'entrar a l'*arena* (segle III dC).

Esquerra, *arena* i *cauea*.
Es veu l'arc d'accés al *puluinar*.

Dalt, *cauea* excavada a la roca i *podium*

Esquerra, detall de fragment del *podium* conservat

La cova i el *cuniculus* subterrani

Aqüeducte de les Ferreres, també anomenat Pont del Diable